

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

بخش زبان و ادبیات فارسی

پایان نامه تحصیلی برای دریافت درجه کارشناسی ارشد رشته زبان و ادبیات

فارسی

گرایش ادبیات تطبیقی

بررسی تطبیقی اندیشه‌های سیاسی و اجتماعی در شعر قیصر امین پور

و سمیح القاسم

استاد راهنما:

دکتر عنایت الله شریف پور

استاد مشاور:

دکتر محمدرضا صرفی

مؤلف:

حمزه چمن

آبان ماه ۱۳۹۰

این پایا نامه به عنوان یکی از شرایط درجه کارشناسی ارشد به

بخش زبان و ادبیات فارسی

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

دانشگاه شهید باهنر کرمان

تسلیم شده است و هیچ گونه مدرکی به عنوان فراغت از تحصیل دوره مزبور شناخته نمی شود.

دانشجو:

استاد راهنما:

استاد مشاور:

دور ۱:

دور ۲:

معاونت پژوهشی و تحصیلات تکمیلی دانشکده:

حق چاپ محفوظ و مخصوص به دانشگاه شهید باهنر کرمان است.

تقدیم به:

به پدر و مادر بزرگوارم

که نامشان عشق، وجودشان محبت، یادشان امید و دعایشان توشه راهم بود.

تشکر و قدردانی:

سپاسگزار استادان فرهیخته و فرزانه‌ای هستم که تیرگی روحم را با گوهر نورانی اندیشه خود روشنی بخشیده‌اند؛ به خصوص، آقای دکتر شریف‌پور، که کار راهنمایی پایان نامه را برعهده داشتند و همواره مرا از راهنمایی‌های خود بهره‌مند کرده‌اند و آقای دکتر صرفی که مشاور پایان نامه بودند و با اخلاقی مثال زدنی، مرا به حضور می‌پذیرفتند و همچنین آقای دکتر محسنی نیا، آقای دکتر امیری خراسانی، آقای دکتر مدبری و بزرگواران دیگری که از محضرشان کسب علم کرده‌ام.

همچنین از بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس استان کرمان، نهایت قدردانی را به عمل می‌آورم که مرا در امر تنظیم این پایان نامه حمایت کرده‌است.

چکیده:

توجه به مسائل انسانی و اجتماعی، یکی از ویژگی‌های شاعر متعهد امروز است که سعی دارد با ابزار شعر، عنصر آگاهی را در مخاطب بالا ببرد و او را از مسائل سیاسی و اجتماعی پیرامونش باخبر سازد. شاعر امروز، نمی‌تواند از جامعه خود برکنار و نسبت به سیاست‌های اجرایی محیط خود بی‌تفاوت باشد. او باید در بطن جامعه خود حضور داشته باشد و به عنوان یک هنرمند متعهد، ارزش‌های انسانی را در شعر خود گوشزد کند. قیصر امین‌پور و سمیع القاسم، به عنوان دو شاعر متعهد معاصر، هیچ‌گاه از یاد انسان و مسائل مرتبط با او غافل نبوده‌اند و سعی داشته‌اند با تحلیل و نقد مسائل سیاسی و اجتماعی جامعه پیرامون خود، زندگی آزاد و خوشایندی را برای هم‌نوع خود رقم بزنند. اشتغال شعرهای قیصر امین‌پور و سمیع القاسم بر اندیشه‌های سیاسی و اجتماعی، و نقش کاربردی آن‌ها در اصلاح جامعه و حفظ ارزش‌های انسانی، ضرورت انجام این پژوهش را تضمین می‌نماید.

در این پژوهش که بر اساس روش کتاب‌خانه‌ای و سندکاوی انجام پذیرفته، ابتدا به معرفی شخصیت شعری و تحلیل شعرهای قیصر امین‌پور و سمیع القاسم پرداخته شده است، سپس اندیشه‌های سیاسی و اجتماعی دو شاعر با ذکر شواهد شعری استخراج گردیده و به صورت تطبیقی تحلیل و بررسی شده‌اند.

با اساس یافته‌های این پژوهش، می‌توان ادعا کرد که شعر قیصر امین‌پور و سمیع القاسم، ندای مردم جامعه خویش است و آزادی اجتماعی و روحی، آبادانی کشور و حرمت ارزش‌های انسانی را آرمان جامعه خود می‌دانند. بنابراین اطلاق «شاعر متعهد» به دو شاعر، دور از انصاف نیست.

کلمات کلیدی: ادبیات تطبیقی، شعر معاصر، اندیشه‌های سیاسی و اجتماعی، قیصر امین‌پور، سمیع القاسم.

فهرست مطالب

عنوان

صفحه

فصل اول: مقدمه و کلیات تحقیق

- ۱ - ۱ - مقدمه..... ۱
- ۱ - ۲ - بیان..... ۲
- ۲ - مسئله..... ۲
- ۱ - ۳ - اهداف..... ۳
- ۲ - تحقیق..... ۲
- ۱ - ۴ - ضرورت انجام تحقیق..... ۳
- ۱ - ۵ - پرسش ها یا فرضیه های تحقیق..... ۳
- ۱ - ۶ - پیشینه تحقیق..... ۳
- ۱ - ۷ - روش اجرای تحقیق..... ۴

فصل دوم: ادبیات و جهت گیری های سیاسی و اجتماعی

- ۲ - ۱ - ادبیات و جهت گیری های سیاسی و اجتماعی..... ۶
- ۲ - ۲ - شعر متعهد..... ۸
- ۲ - ۳ - شعر انقلاب..... ۱۱
- ۲ - ۴ - شعر جنگ..... ۱۲

فصل سوم: زندگی نامه، آثار و اندیشه‌های قیصر امین پور و سمیح القاسم

- ۱-۳ - قیصر امین پور..... ۱۵
- ۱-۱-۳ - زندگی نامه قیصر امین پور..... ۱۵
- ۱-۲-۳ - آثار..... ۱۶
- ۱-۳-۳ - شماری از افتخارها و مسئولیت‌های دکتر قیصر امین پور..... ۱۷
- ۳-۱-۴ - ویژگی‌های شعری..... ۱۸
- ۳-۱-۵ - سبک شعری..... ۲۰
- ۳-۱-۶ - موسیقی..... ۲۲
- ۳-۱-۷ - تخیل و عاطفه..... ۲۴
- ۳-۱-۸ - محتوای شعری..... ۲۵
- ۳-۲-۳ - سمیح القاسم..... ۲۶
- ۳-۲-۱-۳ - زندگی نامه سمیح القاسم..... ۲۶
- ۳-۲-۲-۲ - مذهب..... ۲۷
- ۳-۲-۳-۳ - مرام سیاسی و افکار حزبی سمیح..... ۲۷
- ۳-۲-۴-۴ - رسالت فکری..... ۲۸
- ۳-۲-۵-۳ - آثار..... ۲۹
- ۳-۲-۶-۳ - ویژگی‌های شعری..... ۳۲
- ۳-۲-۷-۳ - سبک مزدوج..... ۳۲
- ۳-۲-۸-۳ - قافیه مقطعی آزاد..... ۳۳
- ۳-۲-۹-۳ - قافیه متغیر آزاد..... ۳۴

۳-۲-۱۰- محتوای شعری..... ۳۴

فصل چهارم: اندیشه‌های سیاسی و اجتماعی قیصر امین پور و سمیح القاسم

۴-۱- مقدمه..... ۳۷

۴-۲- ستایش و تکریم رهبر سیاسی..... ۳۷

۴-۲-۱- قیصر و امام خمینی..... ۳۷

۴-۲-۱-۱- شخصیت سیاسی امام خمینی (ره)..... ۳۹

۴-۲-۱-۲- شخصیت عرفانی امام خمینی (ره)..... ۳۹

۴-۲-۲- سمیح القاسم و یاسر عرفات..... ۴۰

۴-۳- شهید و شهادت..... ۴۰

۴-۳-۱- مقام والای شهید..... ۴۳

۴-۳-۲- شهیدان مفقودالأثر..... ۴۷

۴-۳-۳- انگیزه شهید..... ۴۹

۴-۳-۴- حیات جاودان شهید..... ۵۰

۴-۳-۵- شهیدان نوجوان..... ۵۲

۴-۳-۶- انتقاد از منتقدان مکتب شهادت..... ۵۳

۴-۳-۷- شهادت طلبی..... ۵۴

۴-۳-۸- خانواده شهیدان..... ۵۷

۴-۳-۹- جانبازان و رزمندگان..... ۵۸

- ۶۰..... ۴-۴- شعر آیینی.....
- ۶۰..... ۴-۴-۱- حضرت محمد(ص).....
- ۶۱..... ۴-۴-۲- حضرت فاطمه(س).....
- ۶۲..... ۴-۴-۳- حضرت علی(ع).....
- ۶۳..... ۴-۴-۴- امام حسین(ع).....
- ۶۳..... ۴-۴-۵- امام رضا(ع).....
- ۶۴..... ۴-۴-۶- امام زمان(عج) و انتظار منجی.....
- ۶۷..... ۴-۵- عشق.....
- ۷۰..... ۴-۵-۱- عشق به خدا.....
- ۷۳..... ۴-۵-۲- عشق به انسان.....
- ۷۵..... ۴-۵-۲-۱- هم‌دردی با هم‌نوع.....
- ۸۰..... ۴-۵-۳- عشق به وطن.....
- ۹۴..... ۴-۶- ظلم ستیزی.....
- ۹۶..... ۴-۷- اعتراض و انتقاد.....
- ۹۶..... ۴-۷-۱- انتقاد و اعتراض در شعر قیصر.....
- ۹۹..... ۴-۷-۲- سیاست شهرک سازی اسرائیل و واکنش‌های سمیح القاسم.....
- ۱۰۳..... ۴-۷-۳- سمیح و اعتراض به سازمان‌های بین‌المللی.....
- ۱۰۴..... ۴-۷-۴- اعتراض به سیاست‌های اجرایی گوانتانامو.....
- ۱۰۷..... ۴-۷-۵- اعتراض به تأسیس رژیم غاصب اسرائیل در سال ۱۹۴۸.....
- ۱۰۸..... ۴-۸- جلوه روستا در شعر دو شاعر.....

- ۱۱۴..... امید - ۹ - ۴
- ۱۱۸..... صلح دوستی - ۱۰ - ۴
- ۱۲۰..... آزادی - ۱۱ - ۴
- ۱۲۶..... وحدت - ۱۲ - ۴
- ۱۲۸..... ایستادگی و مقاومت - ۱۳ - ۴
- ۱۳۵..... تحلیل شعر «شعری برای جنگ» قیصر امین پور - ۱۴ - ۴
- ۱۳۹..... سَمِیح و اسرَائیل - ۱۵ - ۴
- ۱۴۳..... نهضت‌های مردمی - ۱۶ - ۴
- ۱۴۳..... انقلاب اسلامی - ۱ - ۱۶ - ۴
- ۱۴۴..... انتفاضه - ۲ - ۱۶ - ۴
- ۱۴۷..... خفقان حاکم بر جامعه - ۱۷ - ۴
- ۱۴۸..... فقر و گرسنگی - ۱۸ - ۴
- ۱۵۱..... بمباران‌های هوایی - ۱۹ - ۴
- ۱۵۵..... مرگ اندیشی - ۲۰ - ۴
- ۱۵۸..... ترویج مفاهیم انقلابی و مقاومت - ۲۱ - ۴
- ۱۵۹..... کشتار مردم عادی - ۲۲ - ۴

فصل پنجم: نتیجه‌گیری

- ۱۶۲..... نتیجه‌گیری
- ۱۶۳..... کتاب‌نامه

فصل اوّل: مقدّمه و کلیات تحقیق

۱-۱ - مقدمه:

امروزه، پیوستگی ادبیات با مسائل سیاسی و اجتماعی بر هیچ کس پوشیده نیست و از آنجا که ادبیات هر کشوری، آینه تمام نمای آن کشور است، می‌توان تمام فراز و نشیب‌های سیاسی، اجتماعی و فرهنگی کشور را از آن دریافت کرد.

سابقه شعر اجتماعیو سیاسی در ایران به اوایل پیدایش شعر فارسیبر می‌گردد که به صورت پراکنده در آثار عرفانی و غنایی مطرح می‌شد، ولی از حدود یک قرن پیش و هم‌زمان با آغاز انقلاب مشروطه به صورت جدی در حوزه ادبیات فارسی مطرح شده است. شعر به عنوان یکی از مؤثرترین ابزارهای بیان اندیشه، نقشی کلیدی در آگاهی افراد یک جامعه دارد و جایگاه تجلی اندیشه‌ها و باورهای گوناگونی است که هر کدام به نحوی به مسائل سیاسی و اجتماعی جامعه پیرامون خود مربوط می‌شوند. شعر معاصر ایران و عرب به نحو بارزی به مسائل روز جامعه خود نظر دارند و سیاست‌های اجرایی کشور خود را به نقد و تحلیل می‌گیرند. قیصر امین‌پور و سمیح القاسم به عنوان دو شاعر معاصر ایران و عرب، به بازتاب اندیشه‌های سیاسی و اجتماعی کشور خود پرداخته‌اند و انسان‌گرایی را سرلوحه فعالیت‌های خود قرار داده‌اند. دو شاعر مذکور، سعی دارند با بازتاب مبانی فکری خود در شعر، آرامش روحی و آزادی را برای مخاطب خود به ارمغان بیاورند.

آنچه در این تحقیق مورد بحث و بررسی قرار خواهد گرفت؛ تحلیل و تطبیق اندیشه‌های سیاسی و اجتماعی در اشعار قیصر امین‌پور و سمیح القاسم است. این دو شاعر از چهره‌های سرشناس ادبیات معاصر ایران و عرب به شمار می‌آیند که هر یک در اشعار خود، توجه به انسان، جامعه و سیاست را لحاظ کرده‌اند. این اشعار از لحاظ مضمون و محتوا، احساسات و عواطف شاعرانه، قابلیت بررسی و تطبیق را دارا می‌باشند.

۱-۲- بیان مسئله

ادبیات معاصر عرب، یکی از دوره‌های مهم در تاریخ ادبیات عرب به شمار می‌رود که با تحولاتی در ساختار و محتوا همراه است به طوری که اشعار معاصر را از قدیم متمایز می‌کند از جمله این تحولات، انعکاس شرایط جامعه اعم از سیاسی، اجتماعی، علمی و ادبی در شعر و ادبیات و انتقال دیدگاه‌های خاص سیاسی و اجتماعی به وسیله شاعران و ادیبان بوده است. در ادبیات معاصر عرب به چهره‌های برجسته‌ای بر می‌خوریم که تمام همّت و سعی‌شان، بیان مضامین سیاسی و اجتماعی و مبارزه با فقر و بدبختی، صلح جویی و جنگ ستیزی است، از جمله این افراد، سمیح القاسم است.

دعوت به وحدت، دعوت به مقاومت و مبارزه، ستایش و تقدیس روح والای شهیدان، تکریم مبارزان و مجاهدان، اندوه و غم ناشی از تجاوز رژیم اشغالگر، فریاد دادخواهی، بیان محرومیت‌ها، دلتنگی و نگرانی برای وطن و هم‌وطن و در نهایت آرزوی بازگشت آوارگان به کشور و آبادانی آن، کلیدی‌ترین موضوعات شعری سمیح القاسم به شمار می‌روند.

انقلاب اسلامی، علی‌رغم عمر کم خود، شاعران بسیاری را در دامان خود پرورش داده است، قیصر امین‌پور یکی از شاعران نام‌آور این دوره است؛ شاعری که ضمن توجه به لفظ، معناگراست و از همان آغاز شاعری، محبوبیتی چشمگیر برای خود، در میان مردم به دست آورده است. امین‌پور در بسیاری از موارد، انسان را محور شعر خود قرار می‌دهد و هم‌دلی و هم‌دردی با هم‌نوع را تبلیغ می‌کند، از غم نان می‌گوید، از آزادی می‌گوید، از ایستایی جامعه می‌نالند. البته باید چنین باشد، چون شاعر زبان گویای جامعه خویش به شمار می‌آید. امین‌پور، عدالت خواهی، ظلم ستیزی و صلح جویی را در شعار همیشگی خود انتخاب می‌کند و توجه به انسان و اجتماع را نصب العین قرار می‌دهد، و همین موارد، از قیصر امین‌پور، شاعری متعهد و انسانی، با شعور بالای انسانی ارائه می‌دهد.

۱-۳- اهداف تحقیق:

- الف: بررسی آثار و احوال قیصر امین‌پور و سمیح القاسم.
- ب: تبیین اندیشه‌های سیاسی و اجتماعی در اشعار دو شاعر.
- ج: بررسی جایگاه ادبی دو شاعر در ادبیات فارسی و عربی.
- د: بررسی و مقایسه احساسات و عواطف شعری دو شاعر در نوع جهان بینی آن‌ها.

۱ - ۴ - ضرورت انجام تحقیق:

امروزه، ضرورت مطالعه ادبیات به صورت تطبیقی، در میان رشته‌های ادبی، جایگاه ویژه‌ای پیدا کرده است؛ چرا که اهمیت این گونه تحقیقات برای شناخت و درک واقعی ادبیات و ادیبان هر زبانی ضروری است. به خصوص درباره زبان‌های فارسی و عربی که از دیرباز، رابطه تنگاتنگی با هم داشته‌اند و ملت‌های آن‌ها نیز همواره در حال دادوستد فرهنگی بوده است و تا حدود زیادی شرایط سیاسی و اجتماعی و فرهنگی مشابهی داشته‌اند و دارند. با توجه به بررسی و تحقیق احوال، دیدگاه‌ها، مضامین و احساسات شعری قیصر امین‌پور و سمیع القاسم، می‌توان به درک بهتر و شناخت دقیق‌تر، از افکار و نوع جهان‌بینی این دو شاعر و نیز جایگاه آن‌ها در ادبیات دو ملت، پی برد و در نتیجه آن امکان آشنایی بیشتر با موضوعات سیاسی و اجتماعی دو شاعر مورد بحث را فراهم می‌آورد. هم‌چنین در پرتوی این پژوهش، می‌توان شناخت دقیق‌تری از وضعیت شعر و ادب عصر این دو شاعر به دست آورد.

۱ - ۵ - فرضیه‌های تحقیق:

- الف: مضامین شعری دو شاعر، در زمینه ایراد اندیشه‌های سیاسی و اجتماعی به هم شبیه می‌باشند.
- ب: احساسات و عواطف شعری دو شاعر، تا حد زیادی به هم شباهت دارند.
- ج: به نظر می‌رسد جهان‌بینی دو شاعر به هم نزدیک باشد.
- د: در فضای شعری دو شاعر، در دفاع از طبقات محروم جامعه و وطن دوستی، اندیشه‌های مشترکی نهفته است.

۱ - ۶ - پیشینه تحقیق:

تاکنون به صورت پراکنده مقالات زیادی پیرامون شعر و شخصیت قیصر امین‌پور نوشته شده است؛ از جمله: مقاله «عشق به انسان، وطن و مقاومت در شعر قیصر امین‌پور» که به همت مهدی شریفیان و سهیلا قاسمی، نگاشته شده و در سال (۱۳۸۸) در پژوهش‌نامه ادب غنایی دانشگاه سیستان و بلوچستان به چاپ رسیده است. مقاله دیگری با نام «جلوه‌هایی از ادبیات پایداری ایران و فلسطین در آثار قیصر امین‌پور و محمود درویش» از علی طاهری و محبوبه اسلام‌پور، که در سال (۱۳۸۷) در دومین کنگره ادبیات پایداری کرمان، ارائه و چاپ شده است. بعد از مرگ قیصر، کتاب‌هایی چون: «شکوه شقایق» از ضیاء الدین ترابی و «شکفتن در

آتش» از جواد محقق به رشته تحریر در آمده است که بیشتر به بررسی شخصیت و خاطره نویسی پیرامون قیصر پرداخته‌اند و کار پژوهشی ارزشمند دیگری انجام نشده است.

پیرامون شعر و شخصیت سمیح القاسم، در سال (۱۳۷۹) پایان نامه‌ای با عنوان «مضامین اجتماعی و انقلابی در اشعار سمیح القاسم» با تلاش اسماعیل حسینی اجداد نیاکی صورت پذیرفت.

در این پژوهش سعی بر آن است به صورت مفصل به بررسی اندیشه‌های سیاسی و اجتماعی دو شاعر، پرداخته شود.

۱ - ۷ - روش اجرای تحقیق:

این نوع تحقیق، از نوع پژوهش‌های بنیادی می‌باشد که جمع‌آوری اطلاعات مورد نیاز آن، از طریق آثار دو شاعر مورد نظر و نیز کتاب‌های مرتبط با اندیشه‌های سیاسی و اجتماعی، صورت پذیرفت. روش جمع‌آوری داده‌ها، به صورت تحقیق کتابخانه‌ای و سندکاوی وهم-چنین استفاده از مقالات و نشریات داخلی انجام شده است، سپس به روش فیش برداری اطلاعات مورد نیاز از درون منابع ذکر شده و به شکل استقراء تام استخراج گردید و در مرحله بعد، با توجه به چارچوب پژوهش به دسته بندی مطالب پرداخته شد.

فصل دوم:

ادیات و جهت‌گیری‌های سیاسی و اجتماعی

۲-۱- ادبیات و جهت‌گیری‌های سیاسی و اجتماعی:

امروزه، گره‌خوردگی ادبیات با جامعه بر هیچ کس پوشیده نیست، به طوری که این گره‌خوردگی، اصالت و ارزش ادبیات را مشخص می‌سازد. ادبیات هر کشوری، آینه تمام‌نمای آن کشور است؛ آینه‌ای که می‌تواند تمام فراز و نشیب‌های سیاسی و اجتماعی و فرهنگی، شادی‌ها و غم‌ها، پیروزی‌ها و شکست‌ها، آرمان‌ها و اندیشه‌ها و ... را در خود منعکس سازد. انعکاس همین مسائل است که ادبیات را بارور و پویا می‌کند. از طرفی دیگر، ادبیات با بیان مسائل مختلف سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و معیشتی جامعه، آن را به سوی تحوّل و جنبش سوق می‌دهد و گاه با جامعه خود به مبارزه برخاسته، می‌کوشد آن را دگرگون سازد. «ادبیات و جامعه را نباید نهادهایی ساکن و ایستا انگاشت، این دو با آن که در هم اثر دارند، خود نیز دگرگون می‌شوند. از این رو نباید فعالیت ادبی را از فعالیت اجتماعی جدا کرد» (زرین کوب، ۱۳۶۹: ۷۱).

هدف ادبیات، بیداری انسان و تأمین آرامش روحی و نیز وصول آزادی برای اوست. «ژان پل سارتر» در این باره می‌نویسد: «غرض از ادبیات، تلاش و مبارزه است، تلاش و مبارزه برای نیل به آگاهی، برای تحرّی حقیقت و برای آزادی انسان و از این روست که نویسنده در مقابل عملی که می‌کند مسئول است. برای چه می‌نویسد و دست به چه اقدامی زده است و چرا این اقدام مستلزم توسّل به نگارش بوده است، زیرا سخن گفتن در حکم عمل کردن است» (پل سارتر، ۱۳۴۸: ۳۵).

تغییراتی که از حدود یک قرن پیش تاکنون در اجتماع بشر روی داده است، رابطه هنرمند را با اجتماع، سزاوار تأمل و قابل بررسی کرده است. اساس این تغییرات، آگاهی فرد از حقوق و وظایف خویش و نیز گرد آمدن ایشان برای تشکیل جوامع و سازمان‌هایی است که از منافع خود دفاع کنند.

درباره تعریف و ماهیت شعر اجتماعی، رضا براهنی می‌نویسد: «شعر اجتماعی، رسوخ در اعماق اجتماع از طریق تصویر و ریتم و تحرّک دینامیک کلام است» (براهنی، ۱۳۷۱: ۱۳۰۱). شعر اجتماعی از حدود یک قرن پیش و هم‌زمان با آغاز انقلاب مشروطه در حوزه ادبیات فارسی مطرح شده است؛ هر چند در گذشته به صورت جسته و گریخته در شعرهای عاشقانه و عارفانه به این موضوع پرداخته می‌شد. امروزه مسائل اجتماعی به صورت مستقل در

شعر نمود پیدا می‌کنند و دیگرسان گذشته به صورت زیر مجموعه شعر غنایی و عرفانی بروز نمی‌کنند.

ادبیات فارسی مانند ادبیات ملل دیگر، انسان را محور فعالیت خود قرار داده است و دلگرمی‌ها و چالش‌های او را بازتاب می‌دهد. دکتر غلامحسین یوسفی در این باره ذکر می‌کند: «ادبیات فارسی معاصر به نحو بارزی به مردم فرودست و طبقات پایین اجتماع توجه دارد، در هر جای دنیا، در بسیاری از داستان‌ها، اشعار، نمایش نامه‌ها، نامه‌ها و مقالات از احوال عامه مردم سخن می‌رود؛ از خواست‌ها، آرزوها، نیازمندی‌ها، عشق‌ها، غم‌ها و شادی‌هایشان و نیز از مسائل زندگی و افکار و عقاید و آداب و رسوم این گروه و ناگزیر با زبان و کلمات آن-ها» (یوسفی، ۱۳۷۲: ۵۰۷). رضا براهنی در اثر ارزنده خود، یعنی «طلا در مس» برای هر شاعری، چهار رسالت در نظر گرفته است: «از شاعری انتظار می‌رود که: اولاً بداند در چه دوره‌ای از تاریخ بشر و در چه عصری از تاریخ قوم خود، زندگی می‌کند و قوم او در یک دوره پنجاه ساله یا شصت ساله - که زندگی شاعر می‌تواند باشد - از او چه می‌خواهد. ثانیاً بداند که چه چیزهایی زندگی محیط او را تشکیل می‌دهند. ثالثاً به صمیمیت برداشت و ادراک خود از اجتماع و محیط زندگی و موقعیت‌های طبقاتی متکی باشد و در این مورد، جز روشن‌بینی و تعمق راهی در پیش نگیرد و به هیچ انحراف و تعصبی کردن نهد و راه و رسم آزادگی پیشه کند و با خود کامگی و قلدری و حقه بازی مخالف باشد. رابعاً بداند در چه دوره‌ای از تاریخ ادبی قوم خود زندگی می‌کند. او باید بداند نماینده کامل و جامع جلوه‌های راستین ادبیات زمان خود است؛ هم در شکل و هم در محتوا و مضمون» (براهنی، ۱۳۷۱: ۶۳۷-۶۳۴). براهنی برای چهار رسالت مذکور، چهار مسئولیت در نظر گرفته است که به ترتیب عبارتند از: مسئولیت زمانی، مسئولیت مکانی، مسئولیت اجتماعی و مسئولیت ادبی.

توجه به مسائل سیاسی و ارزش‌های انسانی و هم‌چنین دردهای اجتماعی، یکی از مشخصه‌های بارز شعر امروز فارسی است؛ مسائلی که با صراحت و شمول و گستردگی خاصی در ادبیات فارسی به چشم می‌خورند. ادبیات، یک وظیفه و کارکرد اجتماعی دارد و آن تعهدش نسبت به بیداری فرد و جامعه است. «دوئوبار» محقق فرانسوی در مقاله‌ای که در کتاب وظیفه ادبیات چاپ شده است، در این باره می‌نویسد: «زبان، ما را در اجتماع انسانی وارد می‌کند، ما را عضو جامعه می‌کند، بدبختی و یاسی که بتواند کلمه‌ای برای بیان خود بیابد، دیگر احساس جدایی و طرد از جامعه نیست. دردی که می‌خواهد هم‌درد بیابد، تحمل پذیر می‌شود.

باید از شکست، از رسوایی، از مرگ سخن گفت، نه برای آن که خوانندگان را نومید کنیم، بلکه به عکس برای اینکه بتوانیم آن‌ها را از نومیدی برهانیم» (ذوبوار، ۱۳۶۵: ۱۶۷).

ماهیت شعر سیاسی نیز از این قرار است: «شعر سیاسی دربارهٔ اوضاع و احوالی است از اجتماع که می‌توانست غیر از آنچه هست باشد» (موحد، ۱۳۷۷: ۸۶). دربارهٔ زمینه‌ها و توان شعر سیاسی نوشته‌اند: «شعر سیاسی، بسته به زمان و مکان و ایدئولوژی، توجّه به انواع قدرت دارد؛ قدرت فرد، قدرت حکومت، قدرت مردم و قدرت مطلق. این توجّه گاهی صورت مدح، گاهی صورت ذمّ، گاهی شکل تجلیل و گاهی شکل تحقیر به خود می‌گیرد» (همان، ۸۷).

بعضی از منتقدان، در نقد آثار ادبی، مبانی اجتماعی را معتبر می‌دانند و برای شعری ارزش قائلند که از شادی و غم، عشق و نفرت، امید و آرزوی انسان بگوید و ادب را وسیله‌ای برای تسلی انسان در برابر حوادث و ناگواری‌ها و چالش‌های زندگی قرار دهد. شک نیست که محیط ادبی از تأثیر محیط اجتماعی بر کنار نتواند بود، افکار و اندیشه‌ها و عقاید و ذوق‌ها تابع احوال اجتماعی می‌باشد. یکی از منتقدان در این رابطه می‌نویسد: «شعرهایی که ستایندهٔ عظمت جویی، آرمان خواهی و آزادی انسان است و آدمی را به سوی روشنایی، زیبایی ماوراء و حقیقت سوق می‌دهند، مطلوب و ارزشمند هستند» (رهبریان، ۱۳۸۸: ۲۵۲).

شعر اجتماعی امروز، در بردارندهٔ مضامینی چون عشق به هم‌نوع، جهان وطنی، ظلم ستیزی، صلح دوستی، فقر ستیزی، آزادی، عدالت اجتماعی، امید و آرزو، اعتراض و انتقاد و ... است. ادبیات اجتماعی است که چالش‌ها و دغدغه‌های انسان را محور اصلی فعالیت‌های خود قرار می‌دهد و بدون شک مورد پسند عامه مردم و به خصوص قشر مظلوم و محروم جامعه قرار می‌گیرد، البته مورد طعنه و انتقاد سودجویان و مستبدان هم قرار می‌گیرد. دکتر غلامحسین زرین کوب در این باره می‌نویسد: «وقتی ادبیات به عنوان عاملی مؤثر بر خلاف اوضاع جاری فعالیت می‌کند و با منافع اشخاص و طبقات تصادم می‌یابد، طبعاً مورد نفرت و انزجار قرار می‌گیرد و هدف طعنه و انتقاد واقع می‌شود. در این باره باید متوجّه بود که ادبیات و جامعه هر دو در حال تحوّل و تحرّک می‌باشند و در یکدیگر تأثیر متقابل می‌نمایند. از این قرار هرگز نباید فعالیت ادبی را از فعالیت کلی اجتماع جدا کرد» (زرین کوب، ۱۳۶۱: ۴۲).

شعر اجتماعی در میان اعراب به طور جدّی از نیمهٔ دوم قرن بیستم مطرح شده است. اکبر بهروز در این رابطه می‌نویسد: «پس از سال (۱۹۵۲) م. مبارزات استعماری عرب‌ها دگرگونی گسترده‌ای در شعر عربی به وجود آورد. بدین معنی که شعر، در استخدام مبارزه علیه استعمار